

MEĐUNARODNI ODNOSI: PROBLEMI I IZAZOVI¹

Autor: Paul Wilkinson

Preveo: Amir Karić

NUKLEARNO ORUŽJE

Svaki dobar uvod u međunarodne odnose napisan u drugoj polovini 20. stoljeća stavio bi izazov nuklearnog oružja, njegove proliferacije i prijetnji uključenih u njegovu moguću upotrebu na vrh liste problema sa kojima se suočava međunarodna zajednica. Danas, u ovom vremenu ekoloških katastrofa i brige zbog posljedica globalnog zagrijavanja i međunarodnog terorizma, nekim se čitaocima može činiti izlišnim uključiti ih kao trajajući problem za međunarodnu zajednicu. Kakogod, na početku sam naglasio da želim obezbijediti uvod u stvarni svijet međunarodnih odnosa, a ne svijet kakvog bismo mi željeli da on bude.

Okrutna realnost je takva, bez obzira na kraj hladnoga rata i napore da se razvije efektivan režim Ugovora o neširenju nuklearnog oružja (*Nuclear Non-Proliferation Treaty*), da mnogo godina poslije živimo u svijetu u kojem pojedine države posjeduju nuklearni arsenal sa hiljadama bojnih glava. Štaviše, prema Međunarodnoj agenciji za atomsku energiju (*International Atomic Energy Agency*) najmanje još 40 država sa civilnim razvojnim programima spremne su proizvesti nuklearno oružje u roku od nekoliko mjeseci. Među državama koje su uspje-

1 U ovom broju *Zbornika radova* objavljujemo nastavak prijevoda posljednjeg poglavlja iz knjige: Paul Wilkinson, *International Relations: A Very Short Introduction* (2007.), Oxford-New York: Oxford University Press. Prvi dio je objavljen u *Zborniku radova Pravnog fakulteta u Tuzli*, god. III, broj 2, 2017.

le da razviju nuklearno oružje je Sjeverna Koreja, koju je predsjednik George W. Bush imenovao kao jednu od zemalja „Osovine zla“. Bez obzira na poricanja iranske vlade, široko se vjeruje da će režim u Teheranu pratiti uspjeh u obogaćivanju urana razvojem nuklearnog oružja.

Zašto nuklearno oružje uzrokuje takvu zabrinutost? Nuklearne bombe nisu samo veći ekvivalenti konvencionalnih bombi. Istina, način na koji se opisuje nuklearno oružje (u obimu „kilotona“ ili megatona) je mjerenje količine TNT koji je potreban konvencionalnom oružju da dostigne eksplozivnu snagu nuklearnog oružja, ali ne obuhvata istinski zastrašujuću prirodu posljedica nuklearnog oružja. Dokazi koje imamo o utjecaju nuklearnih bombi bačenih na gradove dolaze od napada nuklearnim bombama na japanske gradove Hirošima i Nagasaki 6. i 9. avgusta 1945. godine. Važno je naglasiti da su te atomske bombe bile veoma male po snazi u poređenju sa modernim nuklearnim oružjem. Bruce Roth u svom utjecajnom članku *No Time to Kill* skreće pažnju na živopisnu opservaciju Carl Sagan-a: „Moderne termonuklearne bojeve glave kao okidač koriste nešto slično Hirošima bombi – „upaljač“ da zapali djelovanje fuzije.“ Bombardovanje Hirošime i Nagasakija je imalo za posljedicu uprizorenje strašne vizije pakla koju je naslikao Hieronymus Bosch. Eksplozije su ubile oko 200,000 ljudi. Bomba bačena na Hirošimu ubila je 50% stanovništva u području od tri kvadratne milje oko epicentra eksplozije. Patnje onih koji su preživjeli nekoliko prvih sati ili dana poslije napada bile su zaista užasne.

Mnogi preživjeli su pronađeni sa dijelovima kože koja je visila tako da su im se kosti mogle vidjeti. Mnogi su umrli od užasnih opekotina uzrokovanih vatrenom loptom. Toplota od vatrene lopte je bila tako jaka da su se ljudi u njenoj neposrednoj blizini doslovno osušili. Oni koji su preživjeli početnu eksploziju patili su od izloženosti snažnoj radijaciji i iskusili bolnu i sporu smrt. Bruce Roth opisuje posljedice mirno i činjenično u *No Time to Kill*:

Zavisno od količine radijacije kojoj su izloženi, nesretnicimakoji su preživjeli početnu eksploziju javljaju se čirevi po ustima, ljubičaste pjege po koži od krvi koja curi...Pate od mučnine, dijareje, anemije i unutrašnjeg krvarenja kao i krvarenja desni i tjelesnih nateklina. Kosa im opada. Gubitak bijelih krvnih zrnaca i antitijela snižava njihovu otpornost na infekcije.

Opisujući sudbinu preživjelih na duži period, Roth kaže:

Svi koji su preživjeli, umiru u bolovima tokom sljedećih nekoliko sedmica ili umiru preuranjeno od raka ili leukemije koji se javljaju zbog genetskih oštećenja. Mnogi trpe ostatak svoga života zbog teških deformacija.

Većina historičara Drugog svjetskog rata se slaže da je odluka za bacanje atomske bombe na Hirošimu bila motivirana željom Vlade Sjedinjenih Država da odmah prisile Japan na kapitulaciju, tako da se trupe SAD ne bi morale suočiti sa suprotstavljanjima u vaziji na Japan. Jasno, Vlada SAD je željela to postići prije nego se Sovjetski Savez pridruži ratu protiv Japana. Odluka je bila da se ne dozvoli Sovjetskom Savezu da uspostavi sferu utjecaja nad cijelim ili dijelom Japana. Čini se veoma jasnim iz historijskih izvora da su napadi atomskom bombom utjecali na japansku Vladu da neodložno kapitulira. Odluka da se upotrijebi atomska bomba protiv Nagasakija uzrokovala je glavne kontraverze među etičarima kao i stratezima. Moglo bi se dokazivati da je bombardovanje Hirošime bilo „test“ korištenja novog oružja i da je japanskoj vladi demonstrirana njegova super snaga. Zašto je onda postojala ikakva potreba da se samo tri dana poslije upotrijebi atomska bomba za napad na Nagasaki?

Moguće posljedice napada upotrebom strateških bojnih glava od dvije megatone teško da se mogu i zamisliti. Dvije megatone je, grubo računajući, ravno eksplozivnoj moći ukupnog broja bombi eksplodiranih u Drugom svjetskom ratu, to je dva miliona tona TNT. Pored posljedica početnog udara i prouzročenog talasa šoka, postoje posljedice vatrene lopte (čija je procijenjena temperatura ravna onoj na površini sunca) ogromnog elektromagnetnog pulsa (EMP), dovoljno velikog da onemogućava sva mikro-strujna-kola koja se koriste u elektroničkoj opremi svih vrsta, te radioaktivne padavine i klimatske promjene.

Rezultati samo jedne nuklearne eksplozije, snage jedne megatone, uključivali bi radioaktivnu prašinu raznesenu u atmosferu. Možemo samo pokušati zamisliti posljedice nekoliko nuklearnih bombi čija se snaga mjeri megatonama, da su bile upotrijebljene u velikom ratu između supersila 1970-ih ili 1980-ih godina. Nekoliko nuklearnih fizičara su razvili visoko kredibilne hipoteze ili scenarije vjerovatnih efekata toga na klimu na Planeti. Nazvali su to „nuklearna zima“, u kojoj prašina i dim razneseni u atmosferu serijom nuklearnih eksplozija bi zaklonili sunčeve zrake, uzrokujući dramatično smanjenje temperature na površini Zemlje.

Klimatska promjena ovakve katastrofične prirode nesumnjivo bi utjecala na cijelo čovječanstvo i njegovu opskrbu hranom. Potpuno odvojeno od tla koje bi bilo uglavnom trajno zatrovano radioaktivnim izotopima kao što su Uranium-235 sa ekstremno dugim vremenom polurazgradnje (vrijeme koje je potrebno da se pola atoma razgradi u druge elemente), bilo bi masivno uništenje biljnog i životinjskog svijeta. Preživjeli poslije napada nuklearnim oružjem ne bi mogli imati dovoljnu opskrbu hrane i pitke vode. Ukratko, odluka vlade da počne veliki nuklearni rat bila bi, kao što znamo, za civilizaciju jednaka samoubistvu. Sa modernim nuklearnim oružjem, među kojim je ono snage 200 megatona, nuklearni rat je dobio značenje da bi politički lideri svojim prstom na dugmetu mogli, možda nesvjesno, započeti put ka uništenju čovječanstva.

Iz naprijed rečenoga trebalo bi biti očigledno da cijela međunarodna zajednica ima zajednički interes za efektivnije politike i mjere da spriječi širenje nuklearnog oružja i da promovira eventualno opće i potpuno nuklearno razoružanje.

Dva su glavna oblika širenja nuklearnog oružja: *vertikalni*, u kojem nuklearne države povećavaju svoje nuklearne arsenale ili arsenale zemalja saveznica, razvijajući jače i preciznije oružje; *horizontalni*, u kojem sve više država dolazi u posjed nuklearnog oružja. Bez obzira na dobronamjerne napore onih koji su dizajnirali postojeći Sporazum o neširenju nuklearnog oružja i onih koji se sada brinu da on funkcionira, oba oblika širenja nuklearnog oružja se nastavljaju.

TRAGANJE ZA RJEŠENJIMA

Kada je nuklearno oružje jednom izumljeno, neizbježno je bilo da i Sovjetski Savez i druge države obezbijede svoje vlastito. Jednostavno, nerearno je da se cijela međunarodna zajednica može odjednom složiti oko općeg i cjelovitog nuklearnog razoružanja, koliko god bili snažni protesti protiv nuklearnog oružja i urgencije zvaničnika Ujedinjenih nacija i vjerskih vođa. Vlade država nuklearnih sila očito ne vjeruju jedna drugoj dovoljno da bi napravile tako radikalan korak. Njihove vođe vjeruju (po mom mišljenju, sa moćnom strateškom logikom da podrže svoju poziciju) da je održivo nuklearno odvracanje, što predstavlja nuklearno oružje koje bi izdržalo prvi napad bilo kojeg agresora, vitalno za njihovu nacionalnu sigurnost. Vlade država

sa nuklearnim oružjem bi također dokazivale da, s obzirom na nepostojanje svjetskog suverenog tijela sposobnog za provođenje međunarodnog ugovora, uvijek postoji opasnost da jedna ili više država ne poštuju ugovor o nuklearom razoružanju i to nosi rizik da „nevaljala“ država ili više njih mogu ucjenjivati prijetnjom nuklearnim napadom one države koje nemaju nuklearno oružje.

Prepoznavanje suštinske nesavladivosti ovog centralnog problema modernih međunarodnih odnosa i vjerovanje da odvracanje može biti iskorišteno kao pozitivan doprinos međunarodnoj bezbjednosti i diplomatiji, podupire pristup kontrole naoružanja, širenja nuklearnog i opasnosti od širenja hemijskog i biološkog i novih vrsta konvencionalnog oružja. Osnovna filozofija pristupa kontrole naoružanja je da, dokle god opće razoružanje nije izvodljiv cilj politike u našem savremenom međunarodnom sistemu, još je moguće zadobiti izvodljive sporazume o ograničavanju ili obuzdavanju i vertikalnog i horizontalnog širenja naoružanja i drugih vojnih kapaciteta. Ovo je očito veoma različit pristup od onoga kojemu teže pristalice sveobuhvatnog razoružanja. Obje struje, oni koji teže kontroli i oni koji teže razoružanju, ujedinjuje ubjeđenje da nekontrolirana trka u naoružanju, u ovome vremenu oružja za masovno uništenje, može voditi katastrofi cijele zajednice.

Jedno od ponosnih dostignuća pristupa kontrole naoružanja tokom hladnoga rata bio je potpisivanje i ratifikacija Ugovora o neširenju nuklearnog naoružanja (*Non-Proliferation of Nuclear Weapons Treaty*), pripremljenog za potpisivanje u julu 1968. godine, i koji je stupio na snagu u martu 1970. godine.

Ključni ciljevi Ugovora o neširenju nuklearnog naoružanja bili su:

Zaustaviti horizontalno širenje nuklearnog naoružanja;

Ograničiti ili obuzdati proces vertikalnog širenja, urgiranjem država potpisnica da pregovaraju o efektivnim mjerama o zaustavljanju trke u naoružanju u ranoj fazi, i o nuklearnom razoružanju;

Uspostaviti međunarodni režim koji dozvoljava bezbjedan transfer tehnologije za civilne nuklearne centrale, sa nadzornim sistemom zaštite Međunarodne agencije za atomsku energiju (*International Atomic Energy Agency /IAEA/*) u kojem bi IAEA imala puni i otvoreni pristup civilnim nuklearnim programima svih zemalja koje nemaju nuklearno oružje, uključujući pravo da povremeno vrši inspekciju njihovih nuklearnih postrojenja i opreme.

Jedna od glavnih kritika Ugovora o neširenju nuklearnog oružja jeste ta da on daje privilegovan status onim silama koje već posjeduju nuklearno oružje. Iako se konferencija o pregledu 1995. godine složila da se Ugovor o neširenju nuklearnog oružja proširi na neodređeno vrijeme, činjenica je da su slabosti režima Ugovora o neširenju postale mnogo očiglednije u posljednjim godinama. Nesumnjivo najozbiljnija mahana u Ugovoru o neširenju je njegov neuspjeh da osigura da Sjedinjene Države i druge nuklearne sile oživotvore svoju privrženost traganju za okončanjem trke u nuklearnom naoružanju. Sjedinjene Države kao jedina preostala supersila trebala bi biti viđena kako preduzima vođstvo u ovom aspektu Ugovora. U stvarnosti stvari idu u obrnutom smjeru. Krenuli su u pravcu skupog programa za razvoj nove generacije nuklearnog naoružanja sa dodatnim mogućnostima.

Bušova administracija se povukla iz Ugovora o antibalističkim raketama (*Anti-Balistic Missile Treaty*) u decembru 2001. godine, otvarajući tako put trci u naoružanju u otvorenom prostoru, koja je sada u toku. Također je poznato da su Sjedinjene Države vršile podzemna nuklearna ispitivanja u Nevadi, što je u potpunoj suprotnosti sa prihvatanjem Sveobuhvatnog ugovora o zabrani testiranja (*Comprehensive Test Ban Treaty*) i držale su taktičko nuklearno oružje u bazama u Evropi kršeći obećanje dato 2000. godine na Konferenciji o pregledu Ugovora o neširenju nuklearnog oružja (*Non-Proliferation Treaty Review Conference*).

Sjedinjene Države nisu jedina država sa nukleranim oružjem koja krši odredbe Ugovora o neširenju. Rusija je već pokrenula program ponovnog naoružanja i proširenja antibalističke odbrane. Čini se da je potrebno istaći da kada glavne nuklearne države flagrantno prkose odredbama Ugovora o neširenju to potkopava napore da se ubijede neke druge države da ratificiraju taj Ugovor i da se odvrte neke države od nastavka tajnog razvijanja nuklearnog oružja.

U pogledu ovih serija slabosti u Ugovoru o neširenju nuklearnog oružja, šta treba uraditi? Kompletno nuklearno razoružanje nije praktičan prijedlog u sadašnjem stanju međunarodnih odnosa. U krajnjoj liniji nekontrolirana trka u nuklearnom naoružavanju bila bi ekstremno opasna, uveliko povećavajući opasnost od nuklearnog rata, incidentnog ili planiranog. Treba se podsjetiti da kraj hladnoga rata nije uklonio opasnost od nuklearnog rata. Postoji realna mogućnost da bi konvencionalni rat između dviju država sa nuklearnim naoružanjem mogao eskalirati u nuklearni rat. Također je moguće da u ratu u kojem bi drugo oružje za masovno uništavanje bilo upotrijebljeno, nuklearni

napad mogao biti pokrenut od jedne od zaraćenih strana.

Drugi mogući scenario mogao bi biti veliki teroristički napad, moguće sa upotrebom oružja za masovno uništenje, vodeći do odgovora napadnute države napadom nuklearnim oružjem na državu za koju se vjeruje da sponzorira teroriste. U izuzetno teškom traganju za rješenjima bilo bi apsurdno tvrditi da postoji nekakav jednostavan put za rješavanje problema širenja nuklearnog oružja i opasnosti od nuklearnog rata.

Kakogod, sugeriram da bi bilo neodgovorno odbaciti ili zanemariti kontrolu naoružanja radi smanjenja opasnosti. Ovo je bio jasan zaključak eksperata nezavisne Komisije o oružju za masovno uništenje (*Weapons of Mass Destruction Commission/WMDC/*), kojom je predsjedavao dr. Hans Blix, koja je objavila izvještaj u ljeto 2006.

Ovdje nema prostora da sumiramo sve preporuke Komisije. Kakogod, veoma je jasno da je glavni zaključak ovog tima vrhunskih stručnjaka za kontrolu oružja u svijetu da međunarodna zajednica jednostavno ne može sebi dozvoliti da dostignuća Sveobuhvatnog ugovora o zabrani testiranja propadnu zbog političkog nemara i licemjerstva. Oni pozivaju hitno sve strane u Ugovoru o neširenju nuklearnog oružja da se vrate principima i ciljevima Ugovora i obećanjima koja su dali u originalnom sporazumu i na narednim konferencijama. Tri glavne inicijalne preporuke izvještaja Komisije, u vezi sa širenjem nuklearnog naoružanja, jasno podcrtava važnost održanja i jačanja režima Ugovora o neširenju, i prilagođavanja diplomatije kontrole oružja izazovima sadašnjeg zaošttravanja na Bliskom istoku i na drugim mjestima.

HEMIJSKO I BILOŠKO ORUŽJE

Oružje za hemijsko i biološko vođenje rata mnogo je dostupnije i jeftinije od nuklearnog oružja a ima moć da ubije hiljade ljudi. Biološko oružje se sastoji od bakterija, virusa, rikecija i uključuje inhalatorni antraks, kožni antraks, kugu, ebolu, lasa groznicu i botulizam. Antraks koji je poslan posredstvom Poštanskog servisa SAD u oktobru 2001. godine ubio je pet osoba, a ozbiljno je otrovano dvadeset i dvoje ljudi. Daleko najsrtonosniji od svih toksina koji može biti upotrijebljen je botilium toksin. Naučnici tvrde da bi jedan gram ovog toksinamogaoubiti do jednog miliona ljudi, posebno ako se koristi u zatvorenom prostoru ili ako se kontaminiraju spremišta hrane i vode, ako se ravnomjerno disperzira i udiše.

Postoje tri glavne vrste hemijskog oružja: otrovni gasovi, nervni gasovi i biljni agensi. Poznato je dobro da je Sadam Husein koristio gas protiv Kurda u Halabiji 16. marta 1988. godine. Pet hiljada ljudi je ubijeno, većinom žena i djece. Mustard gas (senfni gas) upotrijebile su obje strane u Prvom svjetskom ratu. Vjeruje se da su snage Sadama Huseina koristile Mustard gas, VX nervni gas i cijanid, tokom iračko-iranskog rata 1980-ih.

TRAGANJE ZA RJEŠENJIMA

Tehnike kontrole oružja su korištene da se razvije najobuhvatniji i najzahtjevniji međunarodni ugovor o hemijskom oružju ikad potpisan, Konvencija o hemijskom naoružanju (*Chemical Weapons Convention /CWC/*) iz 1993. godine. CWC zabranjuje ne samo startnu upotrebu hemijskog oružja već svaku upotrebu hemijskog oružja. Također, ona zabranjuje proizvodnju, razvijanje, skladištenje i transferiranje hemijskog oružja, i omogućava novo-osnovanoj Organizaciji za zabranu hemijskog oružja (*Organization for the Prohibition of Chemical Weapons /OPCW/*) da nadgleda hemijska postrojenja i industrijske lokacije širom svijeta. CWC režim inspekcije počeo je sa radom 1996. godine.

Nažalost, Konvencija o biološkom naoružanju (*Biological Weapons Convention*) iz 1972. godine ne sadrži verifikaciju procedura koje su tako bitne za njenu efikasnost. Kakogod, bilo je značajnih međunarodnih napore da se primijene neke lekcije CWC, i sada postoji potreba da se mobilizira opća podrška tome i novoj Konvenciji o biološkom i toksičnom oružju (*Biological and Toxin Weapons Convention*).

Zaključujem preporukom da, kao i u polju nuklearnog naoružanja, stvarno jačanje režima kontrole oružja je razuman način da se smanji opasnost od svih vrsta oružja za masovno uništenje. Ponovo, čitaocu se preporučuje da konsultuje ekspertski izvještaj Nezavisne komisije za oružje za masovno uništenje (*Independent Commission on Weapons of Mass Destruction*). Nema ovdje prostora da opišem njen ambiciozni set preporuka.

Biće potrebno državništvo i diplomatija sa velikim vještinama da se obnovi pristup kontroli oružja (*arms control approach*) koji je bio tako površno i glupo odbačen od strane vlada SAD i UK u vođenju ka iračkom ratu 2002-2003. Vrijedi imati na umu da je dr. Hans Blix dobio vremena

da završi strogu kontrolu koju je provodio u Iraku, rat koji je koštao toliko hiljada života mogao je biti izbjegnuto.

Efektivna kontrola naoružanja i menadžment krize (što je stvarno ključni dio kontrole oružja) su smirivanje: to je vjerovatno jedini praktičan način sprječavanja, popuštanja i upravljanja konfliktom u opasnom svijetu mnogih država koje su naoružane oružjem za masovno uništenje.

SPRJEČAVANJE GENOCIDA I DRUGIH KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA

Izraz genocid je nastao u 20. stoljeću. Iako se fenomen javio u prethodnim stoljećima, posljednje stoljeće bi se moglo istinski nazvati Vremenom genocida i „etničkog čišćenja“, koje bi se preciznije moglo nazvati nasiljem genocidne prirode.

Konvencija o genocidu Ujedinjenih nacija, prihvaćena od strane Generalne Skupštine u decembru 1948. godine, definira genocid u članu 2. kao čin „uništenja, u cijelosti ili djelimično, nacionalne, etničke, rasne ili religijske grupe“ uključujući ubijanje, teško povrjeđivanje, ili uzrokovanje mentalnih oštećenja članovima takvih grupa, namećući im teške uslove života tako da grupi prijete fizičko uništenje, ciljani pokušaji sprječavanja članova grupe da imaju djecu, te nasilno premještanje djece iz jedne grupe u drugu. Prema Konvenciji planiranje (*konspiracy*) da se poćini genocid, podsticanje na poćinjenje genocida i saućesništvo u genocidu su takoćer kaćznjivi.

Jasno je da je Konvencija usvojena kao odgovor na Holokaust, pokušaj Nacistićkog rećhima u Njemaćkoj da unićti Jevreje u kojem je šest miliona Jevreja odvedeno u logore smrti i ubijeno. Nirnberćka sućdenja su bila katalizator za ovaj ambiciozni napor da se proćiri mećunarodno krivićno pravo u hrabrom pokušaju da mu se omogući bavljenje najućasnijim masovnim krćšenjem ljudskih prava, zloćinom protiv ćovjećnosti.

Tragićna je realnost da plemenite namjere onih koji su skicirali Konvenciju nisu efektivno provedene u djelo. Genocid kojeg su poćinili Pol Potov rećhim u Kambodći, procjenjuje se da je odnio oko 2 miliona ćivota, nije mogao biti sprijećen ili okonćan od strane mećunarodne zajednice. Isto je i sa genocidom u Ruandi. Intervencija UN i NATO da zaustave genocidno nasilje u Bosni i na Kosovu veoma je zakaćnjela,

premda na kraju efikasna, ali jasno je da usamljeno djelujući UN ne bi imale resurse da implementiraju volju Vijeća bezbjednosti.

U vrijeme pisanja ove knjige (ljetno 2006.) slabosti Ujedinjenih nacija i drugih Međunarodnih vladinih organizacija u bavljenju krizama u regiji sudanskog Darfura su još jednom tragično pokazane. Predstavnici raznih vlada koji su posjetili velike izbjegličke logore u južnom i zapadnom Darfuru i razgovarali sa nekima od zatvorenika protjeranih iz njihovih domova i koji su ih upoznali sa krizom, nasilje počinjeno protiv afričkog seoskog stanovništva od strane Janjawid arapske milicije, iza koje je stajala sudanska Vlada, opisali su kao genocid.

Preko četvrtine miliona ljudi su protjerani iz svojih domova. Mnogi su bili podvrgnuti silovanju, ubijanju i pljačkanju od strane Janjawid milicije, te se procjenjuje da je znatno više od stotinu hiljada ljudi umrlo u napadima na civile.

Kriza je počela u februaru 2003. kada su Pokret Pravda i jednakost i Sudanska oslobodilačka vojska počele pobunu protiv vlasti u Kartumu u cilju da obezbijede političko priznanje i veći udio u sudanskim resursima. Vladin odgovor je bio da naoruža i pusti Janjawid arapsku miliciju, premda su vladini zvaničnici uzastopno negirali svaku odgovornost za napade Janjawida. Tri godine kasnije Ujedinjene nacije su još bile nemoćne da preduzmu drugu efikasnu akciju osim da šalju humanitarnu pomoć teško ugroženim izbjeglicama. Glavna prepreka postizanju sporazuma Vijeća bezbjednosti o sankcijama protiv Sudana bila je Kina, koja kao stalni član može staviti veto na svaki takav prijedlog. Važno je spomenuti da Kina ima široke trgovačke interese u Sudanu i stalno se protivila intervenciji Ujedinjenih nacija, čak kada je i humanitarni slučaj očit. Jednako je dostava humanitarne pomoći stalno bila ugrožavana napadima na osoblje agencija za pomoć i pljačkanjem kamiona Svjetskog programa za hranu (WFP).

Iskoristio sam primjer Darfura da podvučem slabost međunarodnih mehanizama za intervencije da spriječe ili najmanje da zaustave najozbiljnija masovna kršenja osnovnog ljudskog prava, prava na život. Međutim, da ne zaboravimo da ima mnogo drugih slučajeva gdje hiljade pate zbog ovih problema. Treba se samo sjetiti patnji civilnog stanovništva u Istočnom Timoru, Mijanmaru, Liberiji, Siera Leoneu, Togou, svih sadašnjih ili nedavnih primjera gdje je sukob donio ogroman gubitak ljudskih prava, da bismo vidjeli obim izazova.

TRAGANJE ZA RJEŠENJIMA

Iako je teško naći primjere značajnog unapređenja u efikasnosti sprečavanja genocidnog nasilja i velikih ratnih zločina. Bilo je nekog skromnog napretka u nalaženju međunarodnih sudskih mjera i mehanizama da se ratni zločinci privedu pravdi. Na primjer, Tribunal u Hagu formiran da se bavi osumnjičenim za ratne zločine u sukobu u bivšoj Jugoslaviji i paralelno uspostavljeni Tribunal za osumnjičene za ratne zločine u Ruandi bili su veoma rigorozni u vođenju postupaka. Tribunal u Hagu uspostavljen da se bavi bivšom Jugoslavijom uspostavljen je 1993. godine i sudio je Slobodanu Miloševiću do njegove smrti. To je bio najvažniji slučaj pred haškim tribunalom za ratne zločine do sada, zato što je ovo bio prvi put da je bivši šef države izveden na suđenje da se suoči sa optužbama ove vrste.

Nije iznenađujuće da je u posljednjem stoljeću, obilježenom najstrašnijim ratovima i masovnim kršenjem ljudskih prava u historiji, međunarodna zajednica se borila da pronađe način da privede pravdi pred njihovim sudovima one koji su odgovorni za ratne zločine. U mnogim slučajevima ovo se pokazuje nemogućim jer optužena osoba/osobe pobjegnu u inozemstvo. U drugim slučajevima, na primjer u Srbiji, osobe koje su tražene zbog ratnih zločina skrivane su od strane simpatizera koji su odbijali otkriti njihovo boravište. U slučajevima gdje je, na primjer, bivši diktator izveden pred sud u njegovoj državi, ni u kom slučaju nije sigurno da će pravosudni sistem moći baviti se velikim kompleksnostima. Međunarodni tribunal za ratne zločine u Nirnbergu, koji je sudio glavnim vođama Nacističkog režima, pokazao je visoku efikasnost u privođenju pravdi glavnih ratnih zločinaca. Nije iznenađujuće što je ovo sudsko sredstvo bilo neprocjenjivo u bavljenju masovnim kršenjima ljudskih prava u skorašnjim konfliktima.

Mnogi ljudi su smatrali da je najadekvatniji način privođenja bivšeg iračkog diktatora Sadama Huseina pravdi pustiti iračkom pravnom sistemu da riješi slučaj. Previđena je činjenica da irački sudovi i sudije nisu imali prethodnog iskustva u vođenju takvih postupaka. Bilo bi bolje rješenje uspostava posebnog međunarodnog tribunala koji bi uključio sudije sa specijalnim kvalifikacijama i iskustvom u primjeni međunarodnog prava ljudskih prava. Još bi bolje bilo da je prepuštena odgovornost za proces novouspostavljenom Međunarodnom krivičnom sudu (ICC).

Već sam spomenuo da je Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY) obezbijedio visoko efikasan mehanizam za privođenje pravdi ratnih zločinaca iz Srbije, Hrvatske i Bosne. Evidentno je da je pod čvrstim i odlučnim vođstvom UN tužioca za ratne zločine Karle Del Ponte, Tribunal ostvario impresivan slijed uspješnih krivičnih gonjenja. Uspjeh ICTY je naravno pomognut snažnom podrškom vlade SAD.

Sada je u toku mnogo ambiciozniji projekat Međunarodnog krivičnog suda. Prijedlog Suda je bio posljedica međunarodne konferencije u Rimu 1988. godine. Do aprila 2002. godine ICC projekat je obezbijedio neophodnih 60 ratifikacija država članica Ujedinjenih nacija. Sud ima globalnu obavezu da istražuje ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, uključujući zločine države protiv njenog sopstvenog naroda.

Ovo je glavna inovacija u međunarodnoj saradnji o ljudskim pravima. Sve glavne demokratske zemlje, osim SAD, to su podržale. Ovo se doima čudnim, s obzirom na entuzijastičnu podršku Vašingtona Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju. Objašnjenje koje je dao američki ambasador za ratne zločine bilo je da su SAD zabrinute da bi Sud mogao imati moć da sudi Amerikancima, i da bi protivnici SAD mogli organizirati hapšenje američkih službenika ili političkih vođa, pa čak i samog predsjednika. Odsustvo jedine svjetske supersile predstavlja značajan nedostatak. Drugi nedostatak potiče od ograničene jurisdikcije Suda (ICC). On može suditi za ratne zločine samo ako ih je počinilo osoblje jedne od strana koja je ratificirala ugovor o sudu, ili na teritoriji jedne od zemalja članica. Sada ima 97 država članica ICC ugovora i dodatnih 42 koje su ga potpisale ali nisu još ratificirale, uključujući četiri stalne članice Vijeća bezbjednosti. Sa takvim nedostatkom podrške od glavnih sila, ICC je počeo sa velikim hendikepom. Ponovo ukazujem na teškoće postizanja zajedničke akcije međunarodnog sistema država makar i o fundamentalnim pitanjima ljudskih prava. Nevladine organizacije za ljudska prava uporno lobiraju da obezbijede podršku za ICC od ključnih demokratija, ali su još nemoćne da dobiju značajnu podršku od opće javnosti ili od kreatora politike u zemljama koje neispunjavaju obaveze.

Ja dijelim osjećaj frustracije i razočarenja sa organizacijama za ljudska prava, a pretpostavljam i mnogi drugi. Komentarišući propust njegove vlade da ratificira ICC, Benjamin Ferencz, jedan od tužilaca u

Nirnbergu i autor članka *An International Criminal Court: A Step Toward World Peace* (Međunarodni krivični sud: korak ka svjetskom miru) napisao je:

Sjedinjene Države su zavedene od strane desnice, reakcionarnih konzervativaca koji su izolacionisti po sentimentu, koji iskrivljuju istinu i zbunjuju javnost... U Nirnbergu smo bili stvarni predvodnici i rekli smo da zakon koji uspostavljamo može biti zakon koji ćemo sutra slijediti. Te ideje su zaboravljene.

PODJELA SJEVER/JUG

Jedan od najvećih problema u međunarodnim odnosima je polarizacija između industrijski razvijenih zemalja (IRZ) Globalnog Sjevera i siromaštvom-pogođenog Globalnog Juga nerazvijenih zemalja. Tipična *razvijena* zemlja Globalnog Sjevera je ona gdje je uspostavljen samoodrživi ekonomski rast u svim sektorima industrije – primarnom, sekundarnom i tercijarnom.

Nerazvijene zemlje su obilježene niskim BDP, niskim *per capita* BDP, niskim *per capita* rastom i niskim životnim vijekom kombinovanim sa visokom stopom populacionog rasta. Treća grupa su nove industrijske zemlje (NIZ), čiji su glavni predstavnici Južna Koreja, Taiwan, Singapur, te Hong Kong, ponekad nazivane „tigar“ ekonomijama zbog njihovog brzog industrijskog razvoja i uspjeha u ostvarenju izvozom-vođenog ekonomskog rasta. Ima nekoliko posebnih faktora kojim se objašnjava rast NIZ u Aziji. Uspjeli su iskoristiti prednosti niskih troškova rada u odnosu na IRZ i kombinaciju toga sa visoko kompetitivnim liberalnim ekonomskim sistemom. (Nasuprot tome imaju tendenciju da imaju autoritarne političke sisteme, što ne smeta njihovom ekonomskom razvoju.) NIZ također su mogle imati veliku prednost od entuzijastične spremnosti da prihvate strane investicije i od prirodnih poslovnih vještina koje je imalo njihovo stanovništvo. Uspjeh „tigar“ ekonomija je potvrđen ekonomskim statistikama za 2006. godinu koje pokazuju da Hong Kong, na primjer, ima veći *per capita* BDP od Njemačke, Kanade, Belgije i Francuske, a Singapur veći od Australije i Italije. Hong Kong, Singapur i Taiwan su među 20 posto zemalja sa najvećom kupovnom moći. Čak je još upečatljivija činjenica da su Hong Kong i Singapur na prvom, odnosno drugom mjestu u

pogledu ekonomskih sloboda, indeksa računatog na osnovu deset indikatora od toga kako intervencije vlade mogu ograničiti ekonomske odnose između pojedinaca. Singapur, Malezija, Južna Koreja i Taivan su bile među deset zemalja sa najvećim ekonomskim rastom između 1991. i 2001. godine.

Potpuno suprotno najsiromašnije među nerazvijenim zemljama izgleda da su uhvaćene u trajno stanje bijede. Ne manje od 16 do 20 zemalja sa najmanjim BDP po glavi stanovnika su u Africi. Mnoge od nerazvijenih zemalja imaju negativanu stopu godišnjeg rasta *per capita* prihoda. Demografi procjenjuju da će svjetska populacija rasti od sadašnjih (2006.) više od 6 milijardi na 10 do 12 milijardi do 2050. godine, zavisno od toga da li će svjetski fertilitet nastaviti da opada. Bez obzira na konačnu budućnost, većina eksperata su sigurni da će svjetska populacija nastaviti rasti tokom ovog stoljeća i u 22. stoljeću. Široka saglasnost je oko toga da će najbrži rast populacije biti na Globalnom Jugu. To je zato što, pored visoke stope rađanja i pada stope smrtnosti, Globalni Jug ide ka iskustvu *populacionog momentuma* zbog velikog broja žena koje sada dolaze u fertilnu dob a što se čini da će biti nastavljeno bez obzira na pandemiju AIDS-a koja je pogodila Afriku i druge dijelove Globalnog Juga (Uzeo sam AIDS u obzir prilikom procjene stope rasta populacije). Približno 70 procenata onih koji su zaraženi AIDS-om žive u Africi, a u južnoj i jugoistočnoj Aziji, procjenjuje se, da je oko šest miliona zaraženo AIDS-om. Ekonomske posljedice pandemije AIDS-a biće ništa manje nego katastrofalne. Medicinske službe u najgore pogođenim zemljama Afrike jednostavno su nesposobne izaći na kraj sa time. Zbog toga što su većina žrtava mlađe ili srednje životne dobi, posljedice ekonomskog učinka su devastirajuće pošto porodice više ne mogu se oslanjati na sebe same, proizvoditi hranu, ili se brinuti za svoje bližnje.

Treći glavni faktor koji prijete samom opstanku civilnog stanovništva mnogih područja na Globalnom Jugu je posljedica sukoba. Na primjer, u Africi preko 30 procenata zemalja su doživjele posebno smrtonosne ratove koji su ljude otjerali sa njihovih imanja iz sela. Posljednje ali ne i najmanje važno, stanje zemalja Globalnog Juga je trajno pogoršano ekološkim katastrofama kao što su suša, širenje pustinje i uništenje šuma.

Proces globalizacije koji omogućava finansijskom i investicionom tržištu da djeluje međunarodno, uglavnom kao rezultat deregulacije i

unaprijeđenih komunikacija, i koji omogućava kompanijama da rade na međunarodnom nivou, nije imao za rezultat sužavanje jaza između industrijski razvijenih zemalja Globalnog Sjevera i nerazvijenih zemalja Globalnog Juga. Suprotno tome, glavni efekat je bio da je napravila zemlje Globalnog Sjevera bogatijim, zato što kada su one birale lokacije za proizvodna postrojenja u nerazvijenim zemljama profit od tih poslova je išao na Globalni Sjever. Pojedini komentatori biraju da naglase navodne prednosti od „međuzavisnosti“ nerazvijenim zemljama. U stvarnosti samo one nerazvijene zemlje koje proizvode robe koje su prijeko potrebne razvijenim industrijskim zemljama, kao što su nafta i prirodni gas, vjerovatno će imati koristi od globalizacije. Ostale nerazvijene zemlje su postale sve više zavisne od pomoći, jer ako se oslone samo na proizvodnju jednostavnih poljoprivrednih proizvoda, kao što su kahva ili banane, mogle bi jednostavno ostati u klopki siromaštva zauvijek. Štaviše, ako su nerazvijene zemlje zavisne od izvoza poljoprivrednih proizvoda na Globalni Sjever, suočit će se sa protekcionističkim trgovinskim mjerama bogatih država, kakve su tarifne barijere i kvote. Bilo je nade da će razgovori Svjetske trgovinske organizacije 2006. godine pronaći načine za značajna smanjenja tih prepreka, koje u stvari sprječavaju nerazvijene zemlje da osjete korist od sistema svjetske trgovine, ali u vrijeme pisanja (2006.) nije bilo značajnog napretka na vidiku.

Gleneagles sporazum (*Gleneagles Agreement*) ministara zemalja G8 iz 2005. godine da otpišu veliki iznos duga nerazvijenim zemljama svakako je dobrodošla pomoć. Ministar finansija Ujedinjenog Kraljevstva Gordon Brown, njegove kolege i kampanja nevladine organizacije „Make Poverty History“ mogu osjetiti određenu satisfakciju zbog odluka G8 o otpisu duga. Ipak, treba da znamo da ova dobrodušna gesta ne dotiče fundamnetalne uzroke nerazvijenosti svojstvene međunarodnom sistemu.

TRAGANJE ZA RJEŠENJIMA

Kao što je slučaj i sa drugim glavnim problemima koje sam ukratko prikazao, nema jednostavnog rješenja za problem sve većeg jaza između Globalnog Sjevera i Juga. Pošteno je da kažem da je bila serija kratkih dobro obaviještenih strateških razmišljanja o izazovima međunarodnog razvoja u posljednjim godinama. Posljednji realno

ozboljan pokušaj izrade sveobuhvatne strategije međunarodnog razvoja bio je rad Nezavisne komisije za pitanja međunarodnog razvoja, kojom je predsjedavao bivši Zapadnonjemačkikancelar Willy Brandt 1970-ih. Godine 1980. objavili su izuzetan izvještaj *Sjever-Jug: Program za opstanak*. Pristup u Brandtovom izvještaju bi mogao biti opisan kao međunarodni Kejnezijizam. Pristup naglašava pretpostavke koje su temeljene na ekonomskom liberalizmu modificiranom kako bi odgovarao Globalnom Jugu. On dokazuje da svjetski trgovinski sistem treba prilagoditi svoja pravila da omogući nerazvijenim zemljama da dobiju poštnu zaradu od svog izvoza. Brant je također argumentirao da strana pomoć treba biti rađena mogo pažljivije kako bi pomogla onima koji je primaju da postanu ekonomski samoodrživi, i da dadne više pomoći nerazvijenim zemljama za izgradnju kapaciteta, na primjer, obezbjeđujući tehničku ekspertizu i obuku gdje je to nedostupno kroz investicije privatnog sektora. Jedan od najvažnijih zaključaka *Komisije* bio je taj da nevladine organizacije na polju međunarodnog razvoja imaju ključnu ulogu tako da bi one mogle međunarodno saradivati na mnogo efikasniji partnerski način.

Sve ove lekcije su danas vrijedne. Mnogo toga je urađeno na unaprjeđenju međunarodne saradnje u pitanjima razvoja, a UN specijalizirane agencije imaju posebno istaknuto mjesto u ovom polju.

Kako god, bila bi gruba greška, također i nepošteno, tvrditi da su sva potencijalna djelimična rješenja problema nerazvijenosti u rukama Globalnog Sjevera i međunarodnih vladinih organizacija. Do političkih je lidera, građana, pravnih sistema nerazvijenih zemalja da iskorijene korupciju i široko prisutan organizovani kriminal koji se često ne dešava samo kroz vladinu nesposobnost već sa pristankom državnih vlasti. Svaki izvještaj o ozbiljnim zloupotrebama zvaničnika, uključujući nezakonito preusmjeravanje pomoći, treba biti prijavljena i istinski istražena, a vlasti trebaju osigurati da pomoć bude podijeljena pošteno i na ispravan način. Protivnici pomoći u donatorskim zemljama će uzeti svaki izvještaj o lošem upravljanju da opravdaju zaustavljanje pomoći u potpunosti, bez obzira koliko ona bila potrebna.

PRIKAZI

